

Jef Bartelet en Bernard Grothues bij het chronogram in de voormalige Bonnefantkerk aan de Ezelmarkt. Rechts Kölse Tes, de klok in het stadhuis, de Batterijstraat, de Tenne Kan en het chronogram in de Bonnefantkerk.

van boven naar beneden de chronogrammen van de foto Annemiek Mommers foto's chronogrammen Jef Bartelet

Puzzels in de stad

Chronogrammen. Zinnen of woorden waarin cijfers zijn gevangen. Maastricht telt er bijna drieduizend. Op gevelstenen, klokken, boeken en tekeningen. Jef Bartelet en Bernard Grothues hebben er een boek over gemaakt. Maastricht in letterpuzzels.

door **Stefan Gybels**

ToneeLspeLer GieL, PilaIn of De Piele, Uit De PlatteL sChIttert In TriJn De BegIJN

Inderdaad, 1967. Of toch niet zo 'inderdaad'? Voor Bernard Grothues uit Hoensbroek wel. Grothues is chronogrammist. Hij herkent zo de cijfers in bepaalde zinnen, en verwerkt zelf ook jaartallen in teksten. Zie het voorbeeld van de Piele Hammeleers, dat met het lezen en verwerken van de dikgedrukte Romeinse cijfers het jaartal 1967 oplevert, het jaar dat de Piele het leven liet.

Bernard Grothues is verzet op dit soort woordpuzzels. Voor zijn voormalige werkgever de SNS Bank zet hij al kruiswoordpuzzels en raadsels op. Ook doet hij onderzoek

naar de herkomst van de puzzel. Hij duikt in de historie van de chronogrammen. Dat fenomeen kwam tot bloei in de zeventiende en achttiende eeuw. Het werd een modeverschijnsel dat ook in Maastricht populariteit genoot. En daar trof Bernard Grothues de liefde van Maastrichtenaar Jef Bartelet voor historisch erfgoed. Bartelet schreef vier jaar geleden een boekje over gevelstenen in de stad. Daarbij ontdekte hij ook de vele chronogrammen die in de stenen verwerkt zijn. Ook iets voor een boek, besluit Bartelet. In Grothues vindt hij een bevlogen mede-auteur. Samen pluiszen ze honderden Maastrichtse chronogrammen na. Op gevelstenen, maar ook op klokken, kunstwerken of boeken. De voorbeelden in de stad zijn legio. Mede dankzij de jezuiten. In

de door hen gestichte scholen was veel ruimte voor Latijn, en dus ook voor het verwerken van chronogrammen. Maastricht chronogrammenstad neemt een vlucht in 1784 als Maastrichtenaar Franciscus Gilissen afstudeert als beste student aan de vooraanstaande Universiteit van Leuven. Om Gilissen als 'Primus' te eren, wordt hij niet alleen in een optocht door de stad begeleid, maar wordt Maastricht ook gesierd met bloemen en vele chronogrammen. „Een teken van eer”, zegt Grothues. Meest zichtbaar in de stad zijn de chronogrammen op of in gebouwen. Specialiteit van gevelstenenkenner Jef Bartelet. Bijvoorbeeld het pand aan de Maastrichter Smedenstraat, bekend als de *Kölse Tes*. In het Latijn staat op de gevelsteen: 'Deze beurs uit Keulen, strekt de

stad tot eer', een verwijzing naar de handelsbetrekkingen met Keulen. In de zin is het cijfer 1763 verborgen. Niet bekend is waar dit naar verwijst. De spreuken op de gevelstenen verwijzen verder vaak naar het katholicisme. Neem de *Tenne Kan* aan Achter het Vleeshuis. 'Met hulp van de barmhartige Christus' zegt de Latijnse tekst, met het verstoken jaartal 1760. Een van de klokken in het stadhuis blijkt één en al chronogram. Er komen liefst vier chronogrammen

voor op de wijzerplaat: 'Wacht u voor de rechter', 'Bedenk, van alle uren blijft het laatste uur verborgen', 'Alleen in God, de koning der eeuwen' en 'Zij lof in eeuwigheid gebracht, amen'. Alle vier via Romeins puzzelwerk gekoppeld aan vervaardigingsjaartal 1712. Verreweg het grootste deel van de chronogrammen in de stad is in het Latijn, voor Bartelet en Grothues de verklaring waarom er weinig aandacht voor is. „Mensen snapten de tekst niet, en zien dan ook

het achterliggende jaartal niet.” Grothues zelf is de maker van een van de weinige Nederlandse chronogrammen in Maastricht. In de Batterijstraat staat de tekst 'Dit batterijperceel kreeg een nieuw gezicht op een vorig exercitieterrein bij Maastricht'. Jaartal: 1992, het jaar dat in de straat een nieuw computercentrum van de SNS Bank in gebruik werd genomen. Het is lang niet het laatste werk van Grothues. Zo vervatte hij onder meer de etappewinnaars van de Tour de France in chronogrammen. Ook in het boek over Maastricht blijft Grothues niet achter. Van 38 'Maastrichtensia' maakte hij een chronogram. Van Pierre Kemp tot de euro en van Benny Neyman tot het Verraad van Maastricht. Ook Sint Servaas, Preuvenemint en de Ridderbrouwerij zijn gevangen in een chronogram. Die laatste verwijst naar sluitingsjaar 2002: „HeerLijke WIEckse WITte, het fIJn gebroUWen gLaasje RIDDerbIer, sChonk ons aLTIJD Veel pLezIer.”

Chronogrammen in Maastricht wordt op 26 september gepresenteerd in het Regionaal Historisch Centrum.